

Eva's geheimen

Oorspronkelijke titel: *Im Verborgenen*

Oorspronkelijk gepubliceerd in Oostenrijk door: Picus Verlag
Ges.m.b.H., Wenen

© 2018 Picus Verlag Ges.m.b.H., Wenen

Ljuba Arnautović

Eva's
geheimen

vertaald door

Kris Lauwerys & Isabelle Schoepen

B&L

*Voor mijn kinderen
Maja en Aljoscha*

De handeling van de roman berust op ware gebeurtenissen, maar is geen nauwgezette weergave van reële personen, plaatsen, gebeurtenissen en tijd. Cursief gedrukte passages zijn overgenomen uit authentieke documenten.

Grijs en zwaar ligt de Donau in zijn rivierbed. Grijs en zwaar liggen de wolken als een deken over het nachtelijke landschap. Niemand zou op het idee komen nu een wandeling te maken.

Niemand merkt de vrouw op die met snelle passen naar de oever loopt. Ze loopt licht gebogen, haar leeftijd is moeilijk te schatten. Haar bruine winterjas reikt tot op haar enkels en ze heeft een zwarte wollen sjaal om haar hoofd en haar hals gewikkeld. Een paar meter voor de oever blijft ze staan en werpt een blik om zich heen. Vastberaden loopt ze tot aan de oeverhelling en bukt zich. Ze komt meteen weer overeind en kijkt over het water uit, dat als vloeibaar lood in de richting van de stad schuift. De vrouw knoopt haar jas dicht, steekt haar handen diep in haar zakken en verlaat de plek bijna in looppas. Onmerkbaar gaat de nacht over in een donkere dag.

De twee patrouillerende agenten, onderwachtmeester en aspirant, moeten dagelijks de rivieroeveren afgaan. Ze zijn jong en stiekem blij dat ze niet naar het front hoeven. Ze vechten aan het thuisfront, is hun gezegd. Ook hier ligt de vijand namelijk op de loer, je kunt hem alleen niet zo gemakkelijk ontwaren als op het slagveld. Vermoedelijk zullen ze door het vaderland niet als echte helden worden gevierd, maar hun uniform dragen ze met trots.

Ze lopen stroomopwaarts, van Brigittenau richting Nussdorf. Het is vroeg in de ochtend. Ze zijn langs een vernielde brug gekomen, waarvan de pijlers als lange magere vingers uit het water omhoogsteken. De lucht is herfstig klam, nevel stijgt op uit de rivier en wil in kragen en mouwen kruipen, als je het een beetje warm wilt krijgen, moet je stevig doorstappen. In de wereld woedt er een oorlog. De stad heeft het druk met overleven. Deze plek hier buiten de stad is een plek van stille doden. De rivier neemt iedereen op die levensmoe is of verstikt wordt door wanhoop, en ze doet dat zonder aanzien van stand, leeftijd, geslacht of godsdienst.

Een lichaam van een drenkeling hebben de twee jonge agenten tot nu toe nog niet gezien – de stroming voert de lijken mee tot bij

de volgende hindernis of nog verder. Hun taak is het de schamele resten op te rapen die op de oever achterblijven. Daar ligt alweer iets. Hoe zou het komen dat de kledingstukken meestal netjes gevouwen op een stapeltje liggen, en vooral, waarom trekt een mens hier zijn kleren voor uit? Bovenop het stapeltje ligt een paar versleten maar duidelijk goed onderhouden herenschoenen, de zolen wijzen naar boven. De brief zit in de borstzak van de voor dit seizoen veel te dunne jas. Iemand die besloten heeft het koude water in te gaan, denkt er waarschijnlijk niet meer aan warme kleren aan te trekken, gaat het de jongste van de twee door het hoofd, er loopt een rilling over zijn rug. De oudste vouwt het papier open.

Wenen, vrijdag 20 oktober 1944

*Liefste moeder, ik heb geen inniger wens dan je dit leed te besparen. Ik heb een convocatie ontvangen om op de Morzinplatz te verschijnen, die aan Walter **ISRAËL** Baumgarten geadresseerd was. Vergeef me alsjeblieft dat ik me **DAARAAN** onttrek. Ik dank je voor al je liefde en zorg. Met het vaste vertrouwen in God en het geloof in een weerzien in een beter rijk, verblijf ik, je liefhebbende zoon Walter.*

Wenen beleeft de laatste zachte herfstdagen, maar als de zon niet schijnt, wordt het abrupt koud en denken de mensen huiverend terug aan de vorige twee oorlogswinters. Ze zijn bang – voor de kou die weldra hun stad in zijn greep zal hebben. Voor de bommen, die steeds vaker ook hier vallen. En voor de honger.

Met gehaaste tred is de vrouw van de rivier weggelopen. Waar het Donaukanaal zich afsplitst, neemt ze de rechter oeverweg en slaat na zowat een uur flink doorstappen rechts af, de binnenstad in. Net op tijd arriveert ze, helemaal buiten adem, op haar werk. Het is een van haar taken het kantoor open te doen en de twee andere bedienden en, later op de dag, de bezoekers binnen te laten. Zodra ze het gebouw betreedt, ondergaat ze een gedaanteverwisseling – de onooglijk grijze, gebogen lopende gestalte richt zich op en wordt een totaal ander mens.

Eva is een wat volslanke, niet erg grote vrouw van rond de veertig. Op de heldere huid van haar ronde gezicht zijn de zomerproeten stilaan aan het verbleken. De wenkbrauwen boven haar lichtgroene ogen lopen een beetje schuin af, wat haar blik iets melancholisch geeft. Ze draagt altijd donkere, onmodieuze kleren en een ronde hoornen bril met een opvallend dik linker glas. Haar donkerblonde, in dunne vlechten gevlochten en boven haar voorhoofd tot een krans vastgestoken haar begint aan haar slapen licht te grijzen. Haar achterhoofd wordt bedekt door een handgebreid zwart netje, dat door een ingenaaid haarbandje op zijn plaats wordt gehouden. Om haar hals hangen twee brede zwartfluwelen linten, het ene met een zwaar zilveren kruis, het andere met een loep. Haar houding is kaarsrecht. Haar blik boezemt respect, om niet te zeggen angst in. Ze is de correctheid in persoon en het is duidelijk dat deze vrouw het hier voor het zeggen heeft. Vanaf haar schrijftafel overziet Eva – als vanaf een wachttoren – door de openstaande deuren de aangrenzende vertrekken. In het ene werken een typiste en de bode, het andere, ruimere, is de wachtzaal meteen bij de vestibule. Een derde deur

biedt toegang tot de kamer van haar chef en is meestal dicht. Niemand kan binnenkomen of weggaan zonder aan de aandacht van de secretaresse te ontsnappen. Haar collega's weten weinig over haar, met hen praat ze alleen over het werk. Nooit zou iemand het wagen haar iets over haar privéleven te vragen. Maar dit denkt men toch te weten: ze is het oudste kind van een uit Moravië afkomstig gezin (wat haar uitstekende kennis van het Tsjechisch verklaart). Ze moet een ijverige leerlinge zijn geweest (wat haar goede kennis van de spelling en haar rekenvaardigheid verklaart) en ze moet een goede opvoeding hebben genoten (wat haar omgangsvormen en haar zelfverzekerde optreden verklaart). Naar verluidt werd ze vroeg weduwe en is ze kinderloos gebleven. Daarnaast lijkt ze diepgelovig te zijn. Het handvol mensen die ze als haar geloofsgenoten erkent, mogen haar met 'tante Eva' aanspreken. Wat ze tot nu toe in haar leven heeft gedaan, weet in deze omgeving vrijwel niemand.

Gelet op het geringe aantal taken dat nog is overgebleven, heerst er op wekdagen een verbazingwekkende drukte op het kantoor. Eva's opdracht is dit komen en gaan in goede banen te leiden. Ze verzoekt de bezoekers te wachten en laat hen vervolgens binnen bij de chef of kondigt het begin van een bijeenkomst aan. Ze begeleidt de deelnemers naar de vergaderruimte, soms serveert ze dunne thee en harde koekjes. Het zijn hoofdzakelijk mannen die hier over de vloer komen. Aandachtige waarnemers zouden opmerken dat de aktetassen van de deelnemers aan Bijbellezingen in de middag of op de avond bij het weggaan vaak dikker zijn dan bij het aankomen. Als kerkelijke instelling is de plek onverdacht. De twee christelijke geloofsgemeenschappen, de katholieken en de protestanten, hebben bijtijds aangepapt met het naziregime. Wie nu nog een godsdienst belijdt, geldt als wereldvreemd of dom, hij wordt niet au sérieux genomen.

In vreedestijd was hier nog veel te doen geweest. Men zamelde de kerkbijdragen in en verdeelde die over alle mogelijke instellingen. Van hieruit werden de leraressen evangelische godsdienst die op de scholen in Wenen en Neder-Oostenrijk actief waren,

centraal geleid. Hier bevond zich de zetel van de buitenschoolse Evangelische Jeugdbeweging. En hier werd het tijdschrift *Der Gemeindebote* uitgegeven. De kerkbijdragen zijn afgeschaft, er zijn nog maar twee leraressen godsdienst in de hele regio, die nu Neder-Donau heet, de vakantiekolonies dienen voor allerlei zaken, maar niet voor de ontspanning van kinderen en jongeren, en *Der Gemeindebote* is al lang geleden opgeheven, bij gebrek aan papier en belangstelling. De overgebleven medewerkers van het kantoor zijn inmiddels tot de bittere vaststelling gekomen dat ze de verkeerde messias hebben gevolgd. De voorzitter en zijn medewerkers, ontgoocheld en beschaamd als ze zijn, wenden een soort normaliteit voor. Zich gedeisd houden is het devies. Elke oorlog loopt op een bepaald moment ten einde en hoe deze oorlog ook afloopt, de Evangelische Kerk zou graag weer een rol spelen. Er zijn goede redenen om aan te nemen dat die tijd bijna gekomen is – als de beweringen van de buitenlandse zenders, waarvoor een streng luisterverbod geldt, tenminste kloppen.

Eva trekt haar jas en haar overschoenen uit en probeert niets van haar innerlijke opwinding te laten merken. Ze neemt aan haar schrijftafel plaats, ontgrendelt de laden, neemt de hoes van de typemachine. Geroutineerd verdeelt ze de taken van de dag aan de twee kantoorbedienden. Haar gedachten zijn elders.

Nauwelijks twee dagen zijn er verstreken, telt ze en ze kan haast niet geloven wat er in die tijd allemaal is gebeurd. Die woensdag vroeg in de ochtend verscheen een bezoeker op het kantoor en Eva voelde meteen dat er iets aan de hand was.

Ze kent Walter, hij komt verschillende keren per week, maar nooit zo vroeg als vandaag – het is nog niet eens tien uur. Hij is drogist van opleiding en werkt in de Oostenrijkse Geneesmiddelenfabriek in het derde district. Als jongste van een lange reeks broers en zussen woont hij samen met zijn oude moeder in een huurwoning. Door een geboortefwijking, een gespleten lip en gehemelte, werd hij voor de dienst ongeschikt verklaard. Walter is een discreet, haast verlegen iemand. Eva voelt sympathie voor de stille man. Ze stelt zijn aanwezigheid op prijs. Niet alleen omdat hij

haar autoriteit nooit in twijfel zou trekken. Zij die dacht dat ze haar hart al lang voor mannen gesloten had, voelt telkens weer een kleine opwelling van vreugde als de elegant geklede man binnenkomt en daarbij zijn hoed afneemt. Hij klopt telkens op de openstaande deur van haar werkkamer, wacht op haar hoofdknikje, loopt vervolgens door de ruimte, neemt haar hand en suggereert een handkus. ‘Mijn complimenten,’ mompelt hij daarbij, en de laatste tijd ‘Mijn respect, tante Eva’, hoewel ze een paar jaar jonger is dan hij.

Die woensdag is alles anders. Walter stormt meteen haar werkkamer binnen, met een enveloppe in zijn hand. Tegen zijn gewoonte in houdt hij zijn hoed op. Zijn blik is gejaagd. Midden in de werkkamer blijft hij abrupt staan. Eva komt overeind en doet snel de twee deuren dicht. Walter loopt naar een dossierkast, leunt er met zijn schouder tegen en ademt zwaar. Zijn gezicht baadt in het zweet. Pas nu neemt hij zijn hoed af en gaat met een zakdoek over zijn voorhoofd. De enveloppe heeft hij op de schrijftafel gelegd. Zwijgend beduidt Eva hem te gaan zitten. Ze leest.

*Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij
Gouwleiding Wenen – Dienst Sibbekunde
Wenen I, Josef-Bürckel-Ring 3, Gouwhuis*

*Aan Walter Israël Baumgarten, Wenen V, Christophgasse 4
Aan de Gestapo, Stapo-hoofdkwartier Wenen I,
Morzinplatz 4
Aan de Hoofdcommissaris in Wenen, Afd. II, Dienst 1b,
Wenen I, Bräunerstr. 5*

Onze ref.: Sibbe Wsch/Fi 01260/18

Wenen, 16 oktober 1944

Betreft: Onderzoeksresultaat

*In uw afstammingszaak kwam ik aan de hand van de
ter beschikking gestelde oorkonden, het door mijn dienst*

verzamelde materiaal en het uitgevoerde onderzoek tot volgend

Resultaat

De onderzochte, Walter Israël Baumgarten, geboren op 19 februari 1896 te Wenen, woonachtig te Wenen V, Christophgasse 4, burgerlijke staat: ongehuwd, is
JOOD

met vier volgens ras voljoodse grootouders in de zin van de Eerste Verordening bij de Rijksburgerwet van 14/11/1935 (RWBl. Deel 1, p. 1333).

Redenen: de onderzochte, als hierboven, werd geboren en vlg. zijn geboorte- en doopbewijs op 12/3/1896 r.-kath. gedoopt, als wettige zoon van de caféhouder Ludwig Baumgarten en Eleonore (Lea) geb. Richter (beide ouders overleden).

De vader van de onderzochte, als hierboven, geboren op 16/5/1848 in Wenen, is de wettige zoon van de jood Leopold (Isr. geboortenaam Simon) Baumgarten, geboren op 7/5/1798 in Aschau/Bohemen, Israëlitische Cultusgemeenschap, r.-kath. gedoopt op 23/7/1846 in de Schottenparochie te Wenen (zoon van de koopman Herrmann Baumgarten en Barbara Popper) en van de op 16/2/1831 in Neuzedlisch, Israëlitische Cultusgemeenschap, gehuwde Theresia Steinhart, geboren op 1/12/1812 in Neuzedlisch, r.-kath. gedoopt op 23/7/1846 in Wenen (dochter van Maierbeer Steinhart en Barbara Abeles). Zijn voljoodse afstamming is op grond van de ten kantore verzamelde documenten eenduidig aangetoond.

De moeder van de onderzochte, als hierboven, geboren op 10/9/1859 in Lemberg, kath., is als wettige dochter van

Samuel Richter en Fanny Zuckerberg eveneens eenduidig van voljoodse afstamming.

De onderzochte is er tot op heden in geslaagd zijn voljoodse afstamming, die hemzelf niet onbekend kan zijn gebleven, te verdoezelen en zich bij alle instanties voor halfjood uit te geven.

De onderzochte, zelf nooit tot het jodendom behorend, is op grond van de hierboven aangevoerde bewijzen rassenkundig als jood te categoriseren.

De onderzochte wordt opgedragen zich na ontvangst van dit schrijven onverwijld te melden bij het Stapo-hoofdkwartier Wenen I, Morzinplatz 4, ingang Saltorgasse. Voorliggend schrijven moet worden meegebracht en geldt tegelijkertijd als vrijgeleide.

De twee jonge patrouillerende agenten brengen hun vondst naar het bureau, rapporteren aan hun superieur, schrijven een proces-verbaal inclusief de woordelijke inhoud van de afscheidsbrief en een lijst met de gevonden kledingstukken en voorwerpen.

Het is laat op de middag wanneer een rechercheur in burger bij een woning op de tweede verdieping van een huurhuis in het vijfde district van Wenen aanbelt, het adres van de vermoedelijke zelfmoordenaar. De ambtenaar moet nagaan of het niet om een geveinsde zelfmoord gaat. Het zou niet de eerste keer zijn dat iemand zijn dood in scène zet om aan de greep van de staatsmacht te ontkomen. Er is geen lijk gevonden en deze man had redenen genoeg om onder te duiken of om zelfmoord te plegen.

Hoewel de woning klein is, doet Aloisia, die na lang zitten altijd een beetje stramme benen heeft, er even over om bij de deur te komen. Te lang voor de bezoeker, die draait ongeduldig aan de bel. Eindelijk gaat de deur open. Voordat de blik van de magere oude vrouw het gezicht van de rijzige onbekende bereikt, ziet ze de bundel kleren op zijn arm. De aanblik van de schoenen zuigt alle kracht uit haar knieën weg. De ambtenaar reageert snel. Met zijn vrije arm pakt hij haar onder de oksel en begeleidt haar naar een stoel in de keuken. De bundel kleren legt hij op tafel. Zonder iets te zeggen haalt hij de afscheidsbrief tevoorschijn en overhandigt die aan de vrouw. Hij wil de kamer van haar zoon zien. Ze gebaart in een richting, daarna vliegen haar ogen over de regels en drukt ze haar gezicht lang in het papier, als in een zakdoek. De agent rommelt wat rond, opent de kleerkast, bekijkt de kleren, telt dassen, sokken, ondergoed, tilt de matras op, maakt aantekeningen. Hij trekt de laden van de schrijftafel open, bladert door papieren, leest. Daarna doorzoekt hij de slaapkamer van de oude vrouw.

Weer in de keuken vraagt hij een glas water en wil hij weten hoe het komt dat ze een voljood als zoon heeft. Met trillende hand wijst Aloisia naar de waterkruik. ‘Walter is...’ De vreemde

klank van haar stem doet haar meteen weer stilvallen. Ze gaat wat rechter zitten, ademt moeizaam in om verder te spreken: ‘Maar dat ben ik toch allang vergeten, dat hij helemaal niet mijn kind... van jongs af aan... Ik heb de jongen tot een goede christen opgevoed... een brave zoon. Hij zorgt voor mij.’ Ze zakt ineen. Haar ‘Hoe moet het nou verder’ is nauwelijks hoorbaar, maar het interesseert de bezoeker sowieso niet. Die pakt een glas uit de buffetkast en inspecteert bij die gelegenheid de inhoud ervan, tilt het deksel van de suikerpot op, rommelt in de bestekla, wil vervolgens nog Walters tandenborstel en scheergerei zien. En waar zijn schoenen zijn? Zijn pantoffels staan op de gang. Hij bezit alleen dit ene paar schoenen. Aloisia moet denken aan wat haar bijgelovige familie in haar geboortestreek, het Waldviertel, altijd zegt: schoenen op tafel brengen ongeluk, het kan betekenen dat de bezitter ervan binnenkort doodgaat. Ze grist ze van tafel en zet ze op de grond.

De ambtenaar schenkt in, maar drinkt niet. ‘Deze twee persoonsbewijzen en zijn distributiekaart neem ik mee. Hier tekenen.’ Hij legt de oude vrouw een document voor en reikt haar een pen aan. Aloisia’s hand trilt zo erg dat ze niet in staat is haar naam te schrijven. Ze heeft nog net voldoende kracht om dwars over de aangeduide plek een beverige streep te trekken.